

Goethe in Dachau

BRON: *De Waarheid*, 26 juni 1948

Door Theun de Vries

Sind een paar jaar al gonzen ingewijde kringen zachtjes van het gerucht dat Nico Rost een dagboek uit het kamp Dachau persklaar had, dat van bijzondere betekenis was. Hier en daar heeft men er zelfs een fragmentje van kunnen lezen, hoewel daaruit geen indruk van het geheel was te verkrijgen.

Het gonzend gerucht heeft daarom lang aangehouden en is af en toe tot een gemor van ongeduld tegen de trage uitgever gestegen, maar ziehier dan toch eindelijk, kloek en royaal, het boek in concrete lijve, dat het morren en gonzen in een toon van erkentelijkheid en de ontevredenheid der wachtenden in alle soorten van vergeveningsgezindheid doet omslaan. het bevestigt niet alleen de verwachtingen die we ervan hadden, het gaat daar in menig opzicht hoog boven uit. Ik geloof zelfs — met alle respect voor Rosts onvermoerbare journalistieke en agitatorisch verhaal- en bemiddelingswerk dat jaren van zijn leven in beslag heeft genomen — dat het niet te boud gesproken is als wij zeggen dat Rost met dit boek een gedenkteken heeft opgericht. Voor de communistische wereldbeschouwing die hij belijdt; voor de mensen van wie hij houdt; voor hen die in de goede strijd gebleven zijn; voor het tragische en o zo smalle Duitsland van goede wil, dat over is gebleven van de Weimarrepubliek en het Derde Rijk; maar achteraf, ofschoon niet zo bedoeld, ook voor zichzelf. Het laatste mag eerlijk gezegd worden.

Rost geeft zijn boek de boeiende titel *Goethe in Dachau*, en verduidelijkt die nog eens door de toevoeging: *Literatuur en werkelijkheid*. Daarmee is het kernpunt van zijn kampherinneringen aangegeven. De inhoud van zijn gedachtenleven werd niet in eerste plaats ingenomen door de misdaad en boosheid der beulen en door de kamp-misère in ongave zin, maar door de wijze waarop men de vijand en de ellende kon verdragen en bestrijden en waarbij tegen de ontaarding van het “nieuwe” Duitsland de beschaving en ideeënrijkdom van de literatuur en inzonderheid van de klassieke Duitse gehanteerd wordt, die in Goethe haar symbolisch middelpunt vindt. Goddank waren er ook in de kampen nog boeken. En wat Rost met die boeken heeft gedaan is miraculeus. Geheel te verbazen is dat niet. De socialist, de communist, die de wereld tot een eenheid van denken en beleven terug wil brengen kan de literatuur nooit als een toevallig verschijnsel beschouwen. Zij is een levensgetuigenis. Rost heeft haar zo beleefd; en daardoor kon zij voor hem worden tot een ziekentroost, maar ooktot een nieuwe inspiratie; zijn eigen

gedachtenwereld verloor er zich niet in als in een opiumdroom: zij staalde hem als een geneeskrachtig bad. Het is zowel een test voor de persoon van Rost zelf als voor de inhoud van de literatuur die dan ook nog een literatuur was van de complete, de strijdende, dromende en schepende mens. Voor Rost lopen er in laatste instantie geen scheidlijnen tussen literatuur en werkelijkheid; en daarom kon Goethe hem in Dachau tot een vriend en raadsman worden; daarom kon hij al wat er gebeurde in groter en dieper perspectief zien en al wetende en combinerende de banden met de wereld daarbuiten, zelfs zonder direct contact, levend en levengevend houden.

Hiermee is het bijzondere en ook nieuwe aspect van dit boek, naar ik meen, aangeduid. Men herinnert zich van het Rijksdagbrand-proces hoe de Bulgaar Dimitroff in zijn kerker Duits leerde door het lezen van de Duitse klassieken en in hun werken een geesteswapen vond tegen zijn belagers. Ditzelfde geldt in nog sterkere mate voor Nico Rost, die door deze Duitse literatuur in haar historische strekking te begrijpen en te verwerken nuttige kolen stapelde op het hoofd van zijn cipiers die er alleen een propagandistisch misbruik van maakten, maar er niet naar dachten en handelden. En ongescheiden van de ernst en de bewustheid waarmee Rost dit deed is ook het dagboek van zijn ervaringen, emoties en zijn innerlijk groeiproces geschreven: eenvoudig, tot op het naakte af, van een vaak aangrijpende directheid en soberheid, die het in een klap apart maakt.

Men vraagt zich af of iemand die in de literatuur niet een zaak van vitaal levensbelang, maar slechts een verfijnd esthetisch spel of een particulier spraakmiddel voor particuliere gemoedstoestanden heeft leren zien, in de jaren van druk en doodsgevaar wel zulk een intense waarde aan het werk van de grote meesters had kunnen ontlenen. Wij hebben in Nederland mr. Floris Bakels, die dezelfde opsluiting heeft meegemaakt als Rost en ook aantekeningen maakte: niet het kamp betreffende, maar slechts zijn eigen pogingen om aan de sfeer van dood en dierlijkheid door middel van de verbeelding te ontsnappen. Ongetwijfeld is deze “verbeelding als wapen” niet onbruikbaar en heeft zij iemand als Bakels geholpen zijn menselijke waardigheid te bewaren. Bij Rost speelt zich echter een heel ander proces af. Juist door in de klassieke literatuur de banden met het heden op te sporen, juist door haar culturele missie te benutten als een toetssteen voor de verschijnselen van vandaag, juist door zich geestelijk te verbreden en te verdiepen schiep Rost een basis niet alleen voor het behoud van zijn persoonlijkheid, maar zelfs voor haar ongekende groei en expansie. Hij kwam

rijker terug dan hij was gegaan. De literatuur had haar functie bewezen.

[...] Hij legt er geen speciale nadruk op: hij houdt slechts feiten bij... Maar de solidariteit blijkt uit het wezen van zijn aard en de levensbeschouwing van de beste mensen met wie hij opgesloten zat. Wij horen van zijn relaties met Telders, met Wiardi Beckman, met de dichter Hoornik en de Rotterdamse arts Drost.; wij leren hem kennen in zijn omgang en gesprekken met katholieke priesters, Oostenrijkse socialisten en Joegoslavische partizanen, met Tsjechen en Polen, met zijn directe geestverwanten Jann Postma en Chris Smit, van wie een Gijs van Munster, een Gerrit van den Bosch onder zijn ogen sterven.

En al deze relaties zijn zo goudeerlijk en zo vol ontzag voor ieders probleem en persoonlijke waarde (ook in de kleinste mens ontdekt Rost altijd een vonk van het eerbiedwekkende leven), dat wij dikwijls een soort smartelijke ironie voelen opkomen bij de gedachte dat zij die de communistische opvattingen aanhangen, opnieuw als voor de oorlog worden uitgekreten voor machinerieën, voor vernietigers van de persoonlijkheid, voor gevoelloze gelijkmakers, die mensen door nummers willen vervangen. En Rost zelf met honderden en duizenden voelende en denkende mensen tot een kampnummer verlaagd en onder de gelijkheidswals van het nazisme geraakt moet bij zulke aantijgingen van de politieke vijand wel door het pijnlijke gevoel van ironie bekropen worden: heeft de terugkeer in de wereld, waar men de vrije persoonlijkheid zo innig heet te beminnen, geen afschuwelijke ontgoochelingen met zich gebracht...

De troost van de literatuur, de weldaad van de kameraadschap, de eerbied voor elke overtuiging, die met strijd en zelfoverwinning is gekocht, worden in dit boek van Rost nog aangevuld door een derde waardevol element. Dat betreft de verhouding van de schrijver tot Duitsland en het Duitse volk. Met een treffende helderziendheid en onwankelbaarheid van oordeel heeft Rost vastgehouden aan de juiste (en inmiddels door de politieke ontwikkeling meer dan ooit bevestigde) grondstelling dat men de Duitsers niet over één kam kan scheren.

'De Hitlers gaan voorbij — het Duitse volk blijft'. Dit woord van Stalin Vermeldt Rost ook ergens in zijn disputen met de mede-slachtoffers, die het Duitse vraagstuk simpel als een bijltjesdag op grotere schaal wensen te zien. Rost bekent eerlijk respect voor de Duitsers in het kamp, die soms 10 jaar en langer zaten, en hun saamhorigheid, hun socialistische idee, hun hoop op de toekomst trouw bleven, al ziet hij ook hun kleinheid in sommige dingen, zoals hij de kleinheid van menige Nederlander, de verwatenheid van vele Polen en de verstokte domheid van vele anderen niet over het hoofd ziet. En het komt er inderdaad, als men het Duitse vraagstuk in zijn concequentie stelt, in de eerste plaats op aan of er kernen zijn overgebleven voor een Duitse regeneratie; of er mensen zijn die de schuld van het Duitse volk erkennende, aan dit schuldbesef de dure plicht ontleen een beter Duits-

land te helpen bouwen, dat niet opnieuw zal toevallen aan een oorlogs-kaste, maar werk en brood biedt aan een vredige, democratische bevolking. [...]

Goethe in Dachau is een boek van verstrekkende betekenis. Wij hebben gemopperd omdat het zo laat kwam. Maar het komt toch eigenlijk op tijd. Het komt misschien meer dan ooit op een goed moment, om ons er door zijn gaafheid en persoonlijke grootheid aan te herinneren dat er drie dingen zijn, die in deze wereld van kapitalistische verwildering als enig redmiddel in elkaar grijpen: de solidariteit van alle eerlijke democraten, de verdediging van de beschaving juist tegen hen die er als krijgsleuze het hardst mee schermen, en een gezonde samenwerking van vrije volkeren. Dat Rost, in boei en banden, deze drie elementen heeft doorleefd en als onverbreekelijke eenheid beleeden, dat hij er de kracht tot leven en verder strijden uit putte, heft zijn boek ver boven de engheid van het persoonlijk beleven en stempelt het tot de uiting van een in onze dagen zeldzaam geworden geesteskracht.

Daarom wordt ook de overigens niet bijster fraaie caricatuur begrijpelijk die een van Rost's medegevangenen in Dachau van hem maakte en die voor in het boek is afgedrukt. We zien daar, hoe hij zich al lezende omhoog werkt tegen een berg van boeken als een nieuwe Prometheus. En wij bedenken, dat slechts hij licht en vuur kan brengen aan zijn medemensen, die het licht en het vuur draagt in zichzelf.